

Κ.Δ. ΣΠΙΝΕΛΛΗ – Ζ. ΛΟΥΤΣΗ

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ
«ΗΘΙΚΗ ΠΑΡΕΚΤΡΟΠΗ» ΑΝΗΛΙΚΩΝ**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ
«ΗΘΙΚΗ ΠΑΡΕΚΤΡΟΠΗ» ΑΝΗΛΙΚΩΝ***

1. Η θέση του προβλήματος

Το ζήτημα της ανισοκατανομής των διώξεων και καταδικών μεταξύ διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων, της υπερεκπροσώπησης ατόμων κατωτέρων κοινωνικών τάξεων στην ένδικη εγκληματικότητα και ο στιγματισμός όσων τελικά εμπλέκονται στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης απασχόλησε ιδιαίτερα, θεωρητικά και εμπειρικά, τον αείμνηστο Ηλία Δασκαλάκη⁽¹⁾.

Αν και η «ηθική παρεκτροπή» δεν αποτελεί έγκλημα, θα μπορούσε κανείς να πει ότι οι πιο πάνω αντιλήψεις αντικατοπτρίζονται ευκρινώς στις περιπτώσεις αυτής της μορφής συμπεριφοράς, έτσι όπως έχει θεσμοθετηθεί η επίσημη κοινωνική αντίδραση⁽²⁾ σ' αυτήν από τον αναγκαστικό νόμο 2724/1940⁽³⁾.

Η σύζευξη των εννοιών «κοινωνική ανισότητα» και «ανήλικος», η οποία παρουσιάζεται στον τίτλο αυτής της εργασίας, δημιουργεί ορισμένους συνειρμούς και προβληματισμούς, ιδιαίτερα σε όσους ασχολούνται με την πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων στην Ελλάδα. Κι αυτό γιατί στα πλαίσια του ελληνικού δικαίου ανηλίκων, ως πρόληψη νοείται κυρίως η διαδικασία που καθορίζεται από την παραπάνω νομοθεσία η οποία αναφέρεται στην οργάνωση και λειτουργία των αναμορφωτικών καταστημάτων.

* Ανακλ. καθηγήτρια, Εγκληματολογίας και Σωφρονιστικής, Νομικού Τμήματος, Πανεπιστημίου Αθηνών, υπεύθυνη για τη μεθοδολογία, τη νομική και εγκληματολογική ανάλυση και τη συγγραφή.

** Επιμελήτρια ανηλίκων, Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, υπεύθυνη για την συλλογή των στοιχείων, την πινακογράφηση, τα σχεδιαγράμματα και τμήματος της ανάλυσης των δεδομένων.

*** Η εργασία αυτή βασίζεται σε ανακοίνωση που έγινε στις 13 Δεκεμβρίου 1987 με θέμα «Κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα και επιπτώσεις τους στην υγεία και στη ζωή των ανηλίκων και των νέων». Οργάνωση - συντονισμός: Κ. Σόκου, κοινωνιολόγος, Πέμπτο Διεπιστημονικό Συνέδριο, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.

1. Η. Δασκαλάκη, Α. Ανδρίστου, Π. Παπαδοπούλου, Π. Παππά, Ι. Περνετζίκη, Δ. Τσαμπορλή, Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1983, σ. 14.

2. Βλ. αντί άλλων Η. Δασκαλάκη, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Παραδόσεις, Αθήνα / Κομοτηνή, 1985.

3. Φ.Ε.Κ. Α' 449.

Οι συνειρμοί αυτοί κατευθύνονται, κατά κύριο λόγο, προς εκείνους τους ανηλίκους οι οποίοι παρέχουν, κατά την αιτιολογική έκθεση του νόμου, «σοβαρές ενδείξεις ηθικού κινδύνου ή ηθικής παρεκτροπής»⁽⁴⁾. Συγκεκριμένα στα άρθρα 1 και 2 του νόμου προσδιορίζεται ότι ανήλικοι που έχουν υπερβεί το έβδομο έτος της ηλικίας τους και δεν έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο εισάγονται σε αναμορφωτικά καταστήματα με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, εφόσον «λόγω κακών έξεωντας οποίας απέκτησαν ένεκα εγκαταλείψεως εις την οποίαν ευρίσκονται ή ένεκα άλλων λόγων, δίδουνσιν αποδείξεις ηθικής παρεκτροπής»⁽⁵⁾.

Οι προβληματισμοί, από την άλλη πλευρά, είναι πολλαπλοί. Περιστρέφονται όμως γύρω από τέσσερις άξονες. Ο πρώτος περιλαμβάνει το μη καθορισμό στο νόμο των συγκεκριμένων και αποκλειστικών μορφών συμπεριφοράς του ανηλίκου ή τρίτων σε βάρος των ανηλίκων, οι οποίες θα δικαιολογούσαν την εισαγωγή του πρώτου σε αναμορφωτικό κατάστημα. Ο δεύτερος αναφέρεται στην προβλεπόμενη ταχεία, και προφανώς χωρίς δικαστικά εχέγγυα, διοικητική ενέργεια βάσει της οποίας αφαιρείται η ελευθερία ενός ανηλίκου που δεν έχει διαπράξει αξιόποινη πράξη. Ο τρίτος άξονας περικλείει τις δυσμενείς συνέπειες που συνεπάγεται ο περιορισμός στα ίδια ιδρύματα ανηλίκων που έχουν τελήσει αξιόποινες πράξεις μαζί με εκείνους που δεν έχουν. Ο τέταρτος τέλος άξονας, ο οποίος συνδέεται με την εικασία ότι ο α.ν. 2724/1940 λειτουργεί με ταξικά κριτήρια, αποτελεί το πιο ακανθώδες πρόβλημα. Ένα πρόβλημα που συναρτάται με τον αριθμό των ανηλίκων που προέρχονται κυρίως από κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα και με έρεισμα το αμφιλεγόμενο αυτό δικτατορικό νομοθέτημα, καταλήγουν κάθε χρόνο σε αναμορφωτικά καταστήματα – ή για να χρησιμοποιήσουμε τη σύγχρονη ορολογία – σε ιδρύματα αγωγής⁽⁶⁾.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (Ε.Σ.Υ.Ε.), κατά το 1985 σε όλη την Ελλάδα έγιναν 80 εισαγωγές ανηλίκων σε ιδρύματα αγωγής. Από αυτές περισσότερες από το 1/3 (συγκεκριμένα 30 περιπτώσεις) αφορούσαν ανηλίκους που βρίσκονταν σε «ηθικό κίνδυνο»⁽⁷⁾.

Ποιά όμως είναι η έννοια του «ηθικού κινδύνου» ή «της ηθικής παρεκτροπής»;

Ποιά είναι η ταξική προέλευση των ανηλίκων που επιλέγονται για να πάρουν το δρόμο των αναμορφωτικών καταστημάτων, με όλους τους συνακόλουθους κινδύνους στιγματισμού, ένταξης σε υποπολιτισμικές ομάδες έντονης εγκληματικής δραστηριότητας κ.λπ., για λόγους πρόληψης;

Με ποιά κριτήρια γίνεται αυτή η επιλογή;

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση κυρίως της εικασίας της «κοινωνικής ανισότητας» που δημιουργείται με την κρατική παρέμβαση σε βάρος ανηλίκων κατωτέρων στρωμάτων, οι οποίοι παρουσιάζουν «ηθική παρεκτροπή», καθώς και η εξέταση ορισμένων επιμέρους σχετικών νομικών προβλημάτων. Έτσι, την προσπάθεια εμβάθυνσης στους όρους «ηθική παρεκτροπή» και σε άλλους παραπλή-

4. Α. Τρωιάνου - Λουλά, Η Ποινική Νομοθεσία των Ανηλίκων, Κείμενα Βιβλιογραφία - Νομολογία - Σχόλια, Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1987, σελ. 199.

5. Στο ίδιο σελ. 197 και 201.

6. Βλ. σχετικά π.δ. 602/1976. Περί Οργανισμού του Υπουργείου Δικαιοσύνης, άρθρα 12 και 26, αλλά και Κ. Βουγιούκα, Αναμορφωτικά καταστήματα και ανήλικος, Ποιν. Χρον. (Δ') (1954), σελ. 517 επ.

7. Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Στατιστική της Δικαιοσύνης, έτος 1985, σελ. 130.

σιους που εφαρμόζονται σε αλλοδαπές νομοθεσίες, ακολουθεί η αναζήτηση των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των οικογενειών των ανηλίκων αλλά και των ίδιων των ανηλίκων που θεωρήθηκαν από τους αρμόδιους φορείς ότι βρίσκονται σε «ηθικό κίνδυνο».

2. Η μέθοδος διερεύνησης

Ο μεθοδολογικά ενδεδειγμένος τρόπος για να διερευνήσει κανείς την υπόθεση εργασίας «εάν εισάγονται σε ιδρύματα αγωγής στην Ελλάδα κυρίως ανήλικοι που προέρχονται από κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα» θα ήταν ο ακόλουθος:

Πρώτα-πρώτα θα έπρεπε κανείς να αναζητήσει τις μορφές συμπεριφοράς που συνιστούν καταρχήν, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη άλλων παραγόντων, «παρεκτροπή» με την έννοια του άρθρου 1 του νόμου. Ύστερα θα ήταν σκόπιμο να δημιουργήσει έναν κατάλογο με αυτές τις μορφές «παρεκτροπής» και στη συνέχεια να προβεί σε μία έρευνα αυτο-ομολογούμενων μορφών «παρεκτροπής» σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ανηλίκων⁸). Κατόπιν, αφενός να εξετάσει την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των γονέων των ανηλίκων του δείγματος και αφετέρου να καταγράψει σε ποιο βαθμό και σε ποιές περιπτώσεις πέρασαν απαρατήρητες οι «παρεκτροπές» που ομολόγησαν οι ανήλικοι και τότε προκάλεσαν επέμβαση επίσημου φορέα κοινωνικού ελέγχου (π.χ. αστυνομίας, υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων, δικαστηρίου ανηλίκων) ή ανεπίσημου (π.χ. επίσκεψη σε ιατροπαιδαγωγικό σταθμό, συμβουλευτική καθοδήγηση ψυχολόγου, παρακολούθηση από παιδοψυχίατρο κ.λπ.).

Χωρίς ερευνητικά κονδύλια μια έρευνα αυτής της έκτασης ήταν ανέφικτη. Γι αυτό και περιοριστήκαμε, προσωρινά, σε μια προκαταρκτική μελέτη του θέματος, σκιαγραφώντας το άμεσο περιβάλλον και τα είδη συμπεριφοράς των ανηλίκων που απασχόλησαν, με το δικαιολογητικό της πρόληψης, την Υπηρεσία Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων της Αθήνας κατά την διάρκεια των ετών 1985 και 1986.

Συγκεκριμένα, από τους φακέλους των ανηλίκων και ειδικότερα από την αίτηση και την έκθεση της κοινωνικής έρευνας συλλέξαμε στοιχεία σχετικά με την έναρξη της διαδικασίας (αιτήσεις και παραπομπές), τα δημογραφικά στοιχεία των ανηλίκων, το περιεχόμενο της «ηθικής παρεκτροπής», το οικογενειακό περιβάλλον, και την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των ανηλίκων και των γονέων τους. Για να προσδιοριστεί η τελευταία, από τις υπάρχουσες πληροφορίες στους φακέλους επιλέξαμε και χρησιμοποιήσαμε ως δείκτες: το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, την επαγγελματική τους κατάσταση και τις συνθήκες και περιοχή κατοικίας. Το ύψος του εισοδήματος της οικογενείας του ανηλίκου δεν υπήρχε δυνατότητα να προσδιοριστεί.

Για τη συστηματικοποίηση των διαφόρων στοιχείων δημιουργήσαμε τις ακόλουθες κατηγορίες:

Σχετικά με την εκπαίδευση των γονέων: Στην πρώτη βαθμίδα τοποθετήσαμε τους αγράμματους και όσους είχαν έως πέντε τάξεις δημοτικού σχολείου (0-5 έτη εκπαίδευσης). Στη δεύτερη, τους αποφοίτους δημοτικού (6 έτη). Στην τρίτη, εκείνους που

8. Για τις έρευνες αυτο-ομολογούμενης εγκληματικής συμπεριφοράς βλ. Σ. Αλεξιάδη, *Εγκληματολογία*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1985 σελ. 140 επ. και Κ.Δ. Σπινέλλη, *Εγκληματολογία, Σύγχρονες και Παλαιότερες κατευθύνσεις*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1982, σελ. 55 επ.

είχαν φοιτήσει λίγο στο γυμνάσιο ή κατώτερη τεχνική σχολή (7-11 έτη). Στην τέταρτη, τους αποφοίτους του παλαιού γυμνασίου, του λυκείου ή των μέσων τεχνικών σχολών (12 έτη). Στην πέμπτη, εκείνους που είχαν κάποιες σπουδές μετά το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, π.χ. λίγα χρόνια πανεπιστημίου ή άλλης σχολής (13-15 έτη). Και τέλος στην έκτη βαθμίδα κατατάξαμε τους αποφοίτους ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Ανάλογη διαδικασία ακολουθήσαμε και για το επάγγελμα των γονέων. Και στην περίπτωση αυτή δημιουργήσαμε έξι επίπεδα: τρία για χειρώνακτες και τρία για μη χειρώνακτες⁹). Επιπλέον προβλέψαμε και μια κατηγορία για ανέργους ή αέργους. Πιο συγκεκριμένα:

0 = άνεργος ή αέργος ή φυλακισμένος.

1 = ανειδίκευτος εργάτης (π.χ. πλανώδιος πωλητής, μεταφορέας)

2 = ημιειδικευμένος (π.χ. οικοδόμος, ναυτικός χωρίς ειδικότητα, αμόρφωτος καλλιτέχνης με μικρή αμοιβή, καφεμάντισσα)

3 = ειδικευμένος (π.χ. τεχνίτης, επαγγελματίας οδηγός)

4 = μικροεπαγγελματίας ή μικροεπιχειρηματίας (π.χ. αυτοκινητιστής, χαμηλόμισθος δημόσιος ή ιδιωτικός υπάλληλος)

5 = μεσαίου επιπέδου επαγγελματίας, υπάλληλος, επιχειρηματίας (π.χ. εμποροπλοίαρχος, ανώτερος δημόσιος υπάλληλος).

6 = ανώτερου επιπέδου επαγγελματίας, υπάλληλος, επιχειρηματίας.

Τέλος ο τόπος διαμονής του ανηλίκου αξιολογήθηκε από τη μια πλευρά, από άποψη κατοικίας (π.χ. αριθμός δωματίων, καθαριότητα, τάξη) και έτσι δημιουργήσαμε τρία επίπεδα: «καλή, μετρία, κακή» και από την άλλη, από άποψη συνοικίας όπου βρίσκεται το σπίτι.

Αν και ήταν μεθοδολογικά αναγκαίο να μελετηθεί το πρόβλημα με τη βοήθεια μίας ομάδας ελέγχου, στάθηκε αδύνατο να τη δημιουργήσουμε. Η αναζήτηση ανηλίκων με τα ίδια δημογραφικά χαρακτηριστικά και τα ίδια προβλήματα συμπεριφοράς και διαφορετική κοινωνικο-οικονομική προέλευση απαιτούσε σημαντική οικονομική δαπάνη. Από την άλλη πλευρά η χρησιμοποίηση ως ομάδας ελέγχου εκείνων των περιπτώσεων ανηλίκων για τους οποίους είχε γίνει αίτηση να ληφθούν μέτρα, αλλά δεν κρίθηκε τελικά αυτό απαραίτητο, δεν ενδεικνυόταν γιατί ήταν ελάχιστες. Έτσι η έρευνά μας τελικά έχει περισσότερο περιγραφικό χαρακτήρα. Επίσης γι' αυτό το λόγο δεν υπάρχουν και αδιαμφισβήτητα ευρήματα και συμπεράσματα. Ωστόσο η εργασία που έγινε και τα στοιχεία που προέκυψαν οδήγησαν σε ορισμένες ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις και σε διατυπώσεις συγκεκριμένων ερωτημάτων και προτάσεων.

3. Έννοια και περιεχόμενο της «ηθικής παρεκτροπής»

Η «ηθική παρεκτροπή» που αναφέρει ο α.ν. 2724/1940 στο *επίπεδο της καθημερι-*

9. Τη διάκριση σε χειρώνακτες και μη χειρώνακτες ακολουθεί ο Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies*, Hutchinson University Library, London, 1973, σελ. 106 και εκ., βλ. και τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις στο θέμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην *Ι. Λαμπή - Δημάκη*, *Η Ελληνική Κοινωνία στην φοιτητική συνείδηση*, Οδυσσεύς, 1983, σελ. 61 εκ., και ιδίως σελ. 75 όπου παρατίθεται ο Πίνακας με την τριχοτόμηση του Giddens.

νής πρακτικής παρουσιάζεται με τον ακόλουθο τρόπο: Τις περισσότερες φορές, γονείς, σπανιότερα κοινωνικές υπηρεσίες ή άλλοι κρατικοί φορείς (βλ. Πίνακα 1) και ακόμα πιο σπάνια, άλλα πρόσωπα ή ο ίδιος ο ανήλικος ζητούν με αίτησή τους στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Ανηλίκων να παρέμβει για να προστατεύσει τον ανήλικο και να προλάβει δυσμενή εξέλιξή του. Οι γονείς καταφεύγουν συνήθως ύστερα από κάποια οικογενειακή κρίση που έχει –ή που φαίνεται να έχει– στο επίκεντρό της τον ανήλικο. Σε αρκετές περιπτώσεις, όταν περάσει η φόρτιση, η αίτηση αποσύρεται. Στις υπόλοιπες όμως παραμένει και ενδεχομένως καταλήγει σε λήψη των προβλεπόμενων προληπτικών μέτρων, δηλαδή σε εισαγωγή του ανηλίκου σε ίδρυμα αγωγής ύστερα από κοινωνική έρευνα και πρόταση επιμελητή ανηλίκων, γνωμάτευση του δικαστή ανηλίκων και σχετική απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης σύμφωνα με το άρθρο 2 του α.ν. 2724/1940⁽¹⁰⁾. Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να διευκρινιστεί ότι, ενώ ο νόμος προβλέπει μόνο την εισαγωγή σε αναμορφωτικό κατάστημα, στην πράξη διαπιστώθηκε η ανάγκη εφαρμογής ενός άλλου μέτρου ηπιότερου. Έτσι, καθιερώθηκε από το 1954 με το Κανονιστικό Β.Δ. της 30-6-54 (άρθρ. 2 παρ. γ, περί οργανώσεως και λειτουργίας Υπηρεσίας Επιμελητών, και με τα μεταγενέστερα σχετικά διατάγματα των ετών 1958 και 1977) η θέση του ανηλίκου υπό την επιμέλεια της Υπηρεσίας Επιμελητών. Το μέτρο αυτό, που έχει ευρεία εφαρμογή και για το οποίο ακολουθείται η διαδικασία της εισαγωγής, δηλαδή κοινωνική έρευνα, πρόταση του επιμελητή, γνωμάτευση του δικαστή ανηλίκων και απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, εναρμονίζεται περισσότερο με τους σκοπούς της πρόληψης και με τις αρχές που διέπουν το Δίκαιο Ανηλίκων⁽¹¹⁾.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Αιτήσεις - Παραπομπές

	Αιτήσεις	Παραπομπές
Μητέρα	29	34
Πατέρας	12	14
Συγγενείς	3	4
Ο ίδιος ο ανήλικος	1	2
Κοινωνικές υπηρεσίες	8	16
Εισαγγελέας (εντολή)	5	5

Στο θεωρητικό επίπεδο η «ηθική παρεκτροπή» είναι προφανώς μια έννοια αόριστη και προϋποθέτει μια αξιολογική κρίση, μια συναισθηματική στάση απέναντι σε

10. Βλ. σχετικά Κ.Α. Σπινέλλη / Α. Τρωιάνου - Λουλά, Δίκαιο Ανηλίκων, Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Α. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1987, σελ. 53 επ. Επιστημαίνεται ότι ο α.ν. 2724/1940 προβλέπει το μέτρο της εισαγωγής σε αναμορφωτικά καταστήματα και όχι της επιμέλειας, στην πράξη όμως, ορθότατα, προτείνεται από τους επιμελητές ανηλίκων και γίνεται δεκτό από τον δικαστή που γνωματεύει σχετικά, η επιβολή του ελάσσονος μέτρου.

11. Κ.Α. Σπινέλλη / Τρωιάνου, όπ. παρ. σελ. 32 επ.

ένα ορισμένο γεγονός σε σχέση με μια αξία⁽¹²⁾. Ένας επιμελητής ανηλίκων –ή έστω ο δικαστής που γνωματοδοτεί– καλείται συνήθως να εκτιμήσει ένα ζήτημα τόσο ρευστό, όπως η ηθική ή ανήθικη συμπεριφορά ενός ανηλίκου, ή να προβλέψει χωρίς «πίνακες πρόβλεψης» ή άλλα σχετικά εργαλεία που διαθέτουν χώρες με προηγμένες ανάλογες έρευνες⁽¹³⁾, το ενδεχόμενο «ηθικού κινδύνου» για μία συγκεκριμένη περίπτωση. Επιπλέον δεν βοηθά και η διατύπωση του νόμου στην ανίχνευση των περιπτώσεων για τις οποίες είναι αναγκαία η προληπτική παρέμβαση. Και τούτο γιατί σ' αυτόν γίνεται μία μόνο γενική αναφορά στους ανηλίκους και στις «κακές έξεις τας οποίας απέκτησαν ένεκα της εγκαταλείψεως ή ένεκα άλλων λόγων». Έτσι αντί να διευκρινίζεται η «ηθική παρεκτροπή» επαυξάνεται η ασάφειά της. Πάντως συνάγεται από το γράμμα του νόμου –κι αυτό ίσως περιπλέκει ακόμα περισσότερο το ζήτημα– ότι η «ηθική παρεκτροπή» είναι τόσο μια ιδιότητα ή συμπεριφορά του ανηλίκου (κακές έξεις), όσο και μία ιδιότητα του περιβάλλοντός του, οικογενειακού ή άλλου (εγκατάλειψη ή ένεκα άλλων λόγων). Θα μπορούσε ενδεχομένως να ισχυρισθεί κανείς ότι ο νομοθέτης επέλεξε έννοιες ρευστές και αόριστες, όπως «ηθική» και «κίνδυνος», για να εφαρμόζονται από τους παράγοντες του δικαστηρίου ανηλίκων ανάλογα με τις εκάστοτε κρατούσες αντιλήψεις σε κάθε συγκεκριμένο τόπο. Το ζήτημα όμως είναι ότι δεν παρέχονται ούτε κάποιοι γνώμονες για να διακρίνονται με μικρά περιθώρια σφάλματος οι ανήλικοι που έχουν ανάγκη παρέμβασης με κάποιο «αναμορφωτικό» μέτρο, από εκείνους που δεν έχουν.

Από την προηγούμενη ανάλυση γίνεται φανερό ότι η παρέμβαση της πολιτείας και μάλιστα σε βαθμό που να στερεί την ελευθερία σε ανήλικους με μία εκτελεστή διοικητική πράξη του Υπουργείου Δικαιοσύνης για λόγους που δεν έχουν επαρκώς προσδιοριστεί από το νόμο, τη νομολογία ή την επιστήμη, δημιουργεί πολλαπλά προβλήματα. Και τα προβλήματα αυτά, φυσικά, περιπλέκονται όταν εικάζεται ότι οι ασθενέστερες οικονομικά τάξεις συνήθως καταφεύγουν στην επιλογή της κρατικής παρέμβασης αυτής της μορφής. Με άλλα λόγια, υπάρχουν ενδείξεις ότι ενώ οι «κακές έξεις» και η εμφανής ή λανθάνουσα εγκατάλειψη παρατηρείται σε ανήλικους όλων των εισοδηματικών και κοινωνικών τάξεων, κυρίως ανήλικοι που προέρχονται από κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα οδηγούνται σε ιδρύματα ή τίθενται σε επιμέλεια. Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να διερωτηθεί μήπως πραγματικά στα στρώματα αυτά η εγκατάλειψη και ο κίνδυνος παρεκτροπής είναι μεγαλύτεροι.

Αυτή η αναφορά στην «ηθική παρεκτροπή» δεν θα ήταν επαρκής αν δεν προσθέσουμε δύο ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις που προέκυψαν από μία ανασκόπηση σε άλλες εποχές ή και σε άλλες σχετικές νομοθεσίες.

12. Πρβλ. Α. Ψαρούδα-Μπενάκη, Τα αξιολογικά στοιχεία της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος, Α. Σάκουλα, Αθήναι, 1971. σελ. 64 και 65, όπου, μεταξύ άλλων, τονίζεται ότι η έννοια της «διαφθοράς» του άρθρου 349 Π.Κ. / ή των «ανήθικων ασχολιών» του άρθρου 324 Π.Κ. δεν μπορούν να προσδιοριστούν επακριβώς.

13. Βλ. π.χ. S. Glueck / E. Glueck, Potential Juvenile Delinquents can be identified? What next? British Journal of Criminology, v. 4, 1964, σελ. 215-226 καθώς και τα μάλλον ακαισιόδοξα συμπεράσματα των ερευνών των D. J. West / D. P. Farrington, Who Becomes Delinquent? Heinemann Educational, 1973, αλλά και το πιο πρόσφατο έργο των D. P. Farrington / R. Tarling, Prediction in Criminology, State University of New York Press, 1985, ιδίως σελ. 150.

Η πρώτη: ιστορικά, το ιδεολογικό υπόβαθρο των Δικαστηρίων Ανηλίκων και των άλλων συναφών θεσμών (π.χ. επιμέλεια) του τέλους του 19ου αιώνα αντικατέστησε την καταστολή και την τιμωρία των ανηλίκων με την πρόληψη και την θεραπεία. Με αυτόν τον τρόπο όμως οι ανήλικοι που παραβίαζαν κάποια ποινική ή αστυνομική διάταξη τοποθετήθηκαν στην ίδια μοίρα π.χ. με εκείνους οι οποίοι είχαν εγκαταλειφθεί από την οικογένειά τους ακούσια (dependent) ή μη (neglected) ή που οι ίδιοι την είχαν εγκαταλείψει. Χαρακτηριστική και διαφωτιστική στο σημείο αυτό είναι η διατύπωση νομοθετήματος του 1899 της πολιτείας του Ιλλινόι των Η.Π.Α. το οποίο συνέστησε το πρώτο Οικογενειακό Δικαστήριο (Δικαστήριο Ανηλίκων). Ο σχετικός νόμος, μεταξύ άλλων, αναφέρει ανηλίκους οι οποίοι συναναστρέφονται με ανήθικα ή διεφθαρμένα άτομα, οι οποίοι είναι αδιόρθωτοι ή ανυπάκοοι ή περιφέρονται στις γραμμές των τρένων ή επιβιβάζονται σε κινούμενα τρένα ή χρησιμοποιούν συστηματικά άσεμνη, χυδαία γλώσσα...⁽¹⁴⁾.

Σε αντίθεση με την περιπτωσιολογική απαρίθμηση του αμερικανικού νομοθετήματος του προηγούμενου αιώνα, το άρθρο 375 παρ. 1 του Γαλλικού Αστικού Κώδικα θέτει ορισμένα κριτήρια. Συγκεκριμένα αναφέρεται σε ανηλίκους των οποίων «η ασφάλεια, η ηθική και η διαπαιδαγώγηση βρίσκονται σε κίνδυνο»⁽¹⁵⁾. Βέβαια και σε αυτήν την περίπτωση μνημονεύεται η έννοια «ηθική». Προφανώς όμως αυτή έρχεται μάλλον να συμπληρώσει και όχι να αντικαταστήσει τη διακινδύνευση της «ασφάλειας» και της «διαπαιδαγώγησης» του ανηλίκου εφόσον υπάρχει ο σύνδεσμος «και» στο νόμο.

Η δεύτερη διαπίστωση αφορά τη διπλή φύση, θα λέγαμε, της «ηθικής παρεκτροπής ή του «ηθικού κινδύνου». Όπως είδαμε, ο «κίνδυνος» ενδέχεται να προέλθει είτε από τη συμπεριφορά του ίδιου του ανηλίκου είτε από τη συμπεριφορά τρίτων σε βάρος του – πρόκειται δηλαδή για ανήλικο δράση ή θύμα. Και στις δύο περιπτώσεις η όποια παρέμβαση, σε άλλες χώρες, καθορίζεται από δικαστική αρχή. Στη Γαλλία μάλιστα τα ζητήματα αυτά ρυθμίζονται από τον Αστικό Κώδικα και εκδικάζονται από πολιτικά, και όχι ποινικά, δικαστήρια. Στη Γερμανία, εξάλλου, τέτοιες προβληματικές καταστάσεις προβλέπονται από τον Κώδικα Προνοίας Ανηλίκων (JWG) και αντιμετωπίζονται από ειδικό δικαστή⁽¹⁶⁾. Στην Αγγλία τέλος, για να αναφερθούμε ενδεικτικά σε ορισμένα μόνο κράτη, ο δικαστής παρεμβαίνει πάντοτε όταν πρόκειται για περιορισμό της ελευθερίας· στις άλλες περιπτώσεις, ακόμα και όταν πρόκειται για παραβάσεις νόμων από άτομα μικρής ηλικίας, αποφασίζουν από κοινού συναινετικά οι κοινωνικοί λειτουργοί και οι γονείς του ανηλίκου σχετικά με τη λήψη του προσφορότερου μέτρου⁽¹⁷⁾.

Στο τέλος της σχετικά συνοπτικής παρουσίασης της νομικής προσέγγισης του θέματος πρέπει να τονιστεί ότι η έννοια του «κινδύνου» – και καμιά φορά του «κοι-

14. Laws of Illinois, 1905, σελ. 152-153.

15. Βλ. P. Robert, *Traité de droit des mineurs*, Besançon, 1969, σελ. 134 επ. σχετικά με το άρθρο 375 παρ. 1 του Γαλλικού Αστικού Κώδικα. Επίσης, Γ. Θάνου, Αναμορφωτική μεταχείριση των εγκληματιών και των σε «ηθικό κίνδυνο» ανηλίκων, στην *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 1978, τ. 33-34, ιδίως σελ. 386 επ.

16. Βλ. ιδίως παραγράφους 55 και 64 του γερμανικού *Legendwohlfahrtsgesetz*.

17. A. E. Bottoms, On the Decriminalization of English Courts, in R. Hood (ed.), *Crime, Criminology and Public Policy. Essays in Honour of Sir L. Radzinowitz*, 1975, σελ. 319, επ. και ιδίως σελ. 323.

ωνικού κινδύνου» – χρησιμοποιείται, όχι χωρίς ερμηνευτικές δυσχέρειες, σε νομοθεσίες και σύγχρονα διεθνή κείμενα που αποβλέπουν στην πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων ή και της θυματοποίησής τους. Για παράδειγμα, στην Απόφαση του Ο.Η.Ε. (1985) σχετικά με την «Ανάπτυξη Κανόνων για την Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας» τέσσερις φορές γίνεται αναφορά στον όρο «νέοι σε κοινωνικό κίνδυνο» χωρίς να προσδιορίζεται το περιεχόμενό του¹⁸).

4. Παρουσίαση ερευνητικών δεδομένων

4.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Από την αρχή του Ιανουαρίου 1985 μέχρι και το τέλος Δεκεμβρίου 1986 στην Υπηρεσία Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων της Αθήνας υποβλήθηκαν αιτήσεις και έγιναν παραπομπές από άλλες υπηρεσίες, που έφθασαν τον αριθμό 96· αφορούσαν δε 116 ανηλίκους. Ορισμένες αιτήσεις ανακλήθηκαν και για άλλες διαπιστώθηκε κατά την κοινωνική έρευνα ότι δεν υπήρχε ανάγκη να ληφθούν αναμορφωτικά μέτρα, δηλαδή επιμέλεια της Υπηρεσίας Επιμελητών ή εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής. Τελικά επιβλήθηκαν μέτρα σε 79 ανηλίκους οι οποίοι ανήκαν σε 62 οικογένειες (βλ. και Πίνακα 5). Τα περιστατικά αυτά αποτέλεσαν το αντικείμενο της παρούσας έρευνας.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 1 (βλ. πιο πάνω) οι περισσότερες περιπτώσεις, σχεδόν το 66%, αναφέρθηκαν στην Υπηρεσία Επιμελητών από μέλη της οικογένειάς τους, αφορούσαν ανηλίκους 8-18 ετών και περίπου ίσο αριθμό αγοριών και κοριτσιών (39 αγόρια και 40 κορίτσια). Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια ανήκαν στην ομάδα ηλικιών 13-18 ετών κυρίως (βλ. Πίνακα 2). Επίσης η αιχμή βρίσκεται στην ηλικία των 16 ετών και για τα δύο φύλα, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 3 και το Διάγραμμα 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Ηλικιακές ομάδες κατά φύλο

Ηλικία	Σύνολο		Κορίτσια		Αγόρια	
	Α.π.α.	%	Α.π.α.	%	Α.π.α.	%
8-12	16	20,2	7	8,9	9	11,4
13-18	63	79,8	33	41,7	30	37,0
Σύνολο	79	100,0	40	50,6	39	48,4

18. Βλ. σχετικά C.D. Spinellis, *Juvenile delinquency and juveniles «at social risk» International Review on Social Policy*, 39and40, United Nations, 1990.

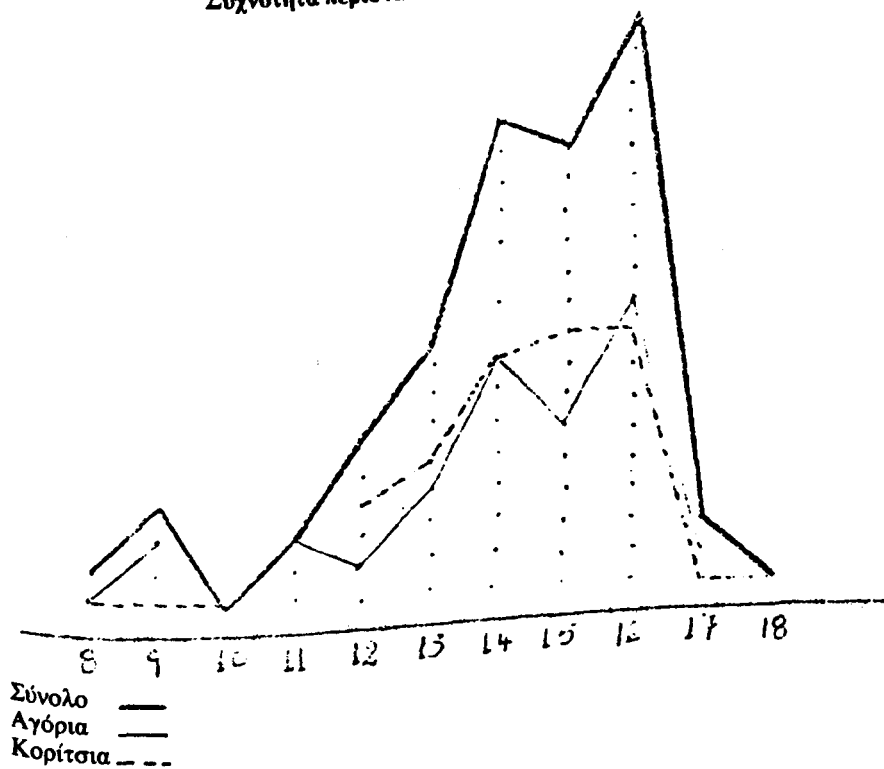
ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Συχνότητα ανηλίκων κατά ηλικία

Ηλικία	Αριθμός ανηλίκων
8	2
9	4
10	1
11	3
12	6
13	9
14	16
15	15
16	19
17	3
18	1

Σύνολο

79

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Συχνότητα περιστατικών κατά ηλικία και φύλο

4.2. Αφορμές παρέμβασης

Από τη διερεύνηση των φακέλων προέκυψαν οι προβληματικές καταστάσεις που έθεσαν σε κίνηση τον κρατικό μηχανισμό παρέμβασης για λόγους προληπτικούς. Οι καταστάσεις αυτές αφορούσαν αφενός διάφορες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ίδιων των ανηλίκων –«ηθική παρεκτροπή»– (βλ. Πίνακα 4) και αφετέρου τρίτων σε βάρος των ανηλίκων – ανήλικοι θύματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Εκδηλώσεις που αναφέρονται ως λόγοι παραπομπής κατά σειρά συχνότητας

	Αριθμός Ανηλίκων
Φυγές και διανυκτερεύσεις έξω από το σπίτι	35
Ανεπιθύμητες συναναστροφές	21
Διακοπή της φοίτησης	19
Χρήση ηρεμιστικών, κ.λπ.	13
Αλητεία	12
Υπερβολική νευρικότητα και ασέβεια	11
Μικροκλοπές, αφαιρέσεις χρημάτων κ.λπ.	9
Γενετήσιες σχέσεις κοριτσιών	8
Καθυστέρηση νυκτερινής επιστροφής	6
Αντικοινωνική συμπεριφορά (αόριστα)	5
Ανυπακοή	4
Παραμέληση του σχολείου και απουσίες	3
Ποτά και κάπνισμα	2
Ομοφυλοφιλία (αγόρι)	1

Σε ότι αφορά την εγκληματική ή απλώς αντικοινωνική συμπεριφορά τρίτων πρέπει να σημειωθεί ότι τα «τρίτα» πρόσωπα είναι συνήθως άτομα του οικογενειακού περιβάλλοντος του ανηλίκου. Συγκεκριμένα σε 9 περιπτώσεις οι ανήλικοι θεωρήθηκε ότι κινδυνεύουν από την προαγωγό μητέρα ή την αντικοινωνική συμπεριφορά αδελφών ή άλλων συγγενών (π.χ. θείων κ.λπ.). Επίσης 8 ανήλικοι είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά από πατέρα, αδελφό ή άλλους οικείους. Άλλοι 8 είχαν κακοποιηθεί σωματικά. Τέσσερις ανήλικοι είχαν αδιάφορους γονείς. Ένα κορίτσι είχε γίνει θύμα μαστροπίας και άλλο ένα είχε απαχθεί (ακούσια) με σκοπό την ακολασία.

Από τη διερεύνηση των φακέλων προέκυψε ότι και στις περιπτώσεις ανηλίκων θυμάτων σεξουαλικής ή άλλης κακοποίησης ή παραμέλησης δεν λείπει η «ηθική παρεκτροπή» του τύπου που περιγράφεται στον Πίνακα 4.

4.3. Η οικογένεια των ανηλίκων

Από τα στοιχεία που βρέθηκαν στους φακέλους δεν προκύπτει ότι η φαινομενική παρουσία και των δυο γονέων στο σπίτι αποτρέπει την «ηθική παρεκτροπή» ή τον «ηθικό κίνδυνο» των ανηλίκων. Αυτό που προφανώς έχει σημασία είναι η συνεκτικό-

τητα της οικογένειας που είναι δύσκολο να αξιολογηθεί από τα υπάρχοντα δεδομένα. Πάντως σημειώνεται ότι στις 22 οικογένειες των 24 ανηλίκων (βλ. Πίνακα 5), οι οποίες θεωρήθηκαν «πλήρεις», δηλαδή με πατέρα και μητέρα, η συμβίωση μόνο σε μία εκτιμήθηκε ως «αρμονική», ενώ στις υπόλοιπες οικογένειες παρατηρούνταν διαπληκτισμοί και σκληρές βίαιες¹⁹). Επίσης σε 4 περιπτώσεις ο πατέρας απουσίαζε από το σπίτι για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Αξιοπρόσεκτος είναι και ο αριθμός των ανηλίκων που ζει με τον ένα μόνο γονέα. (βλ. Πίνακα 6).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Δομή οικογένειας

Οικογένειες	Ανήλικοι		
	Α.π.α.	Α.π.α.	%
«Πλήρεις»	22	24	30,4
«Διαλυμένες»	24	29	36,7
«Ορφανεμένες»	11	18	22,8
Ελεύθ. συμβίωση	5	8	10,1
Σύνολο	62	79	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
Οικογενειακό περιβάλλον

Ανήλικοι που ζούσαν:	Αριθμός ανηλίκων
Με μητέρα και πατέρα	24
Με μητέρα και πατριό	6
Με μητέρα και φίλο της	3
Με μητέρα και γονείς της	3
Με μητέρα	23
Με πατέρα	3
Με πατέρα και μητριά	3
Με πατέρα και φίλη του	1
Με πατέρα και γιαγιά	4
Με γιαγιά	2
Με παππού	1
Με θείους	2
Με φίλο	2
Σε ίδρυμα	2
Σύνολο	79

19. Διάφορα αρνητικά χαρακτηριστικά της οικογένειας (διαζύγιο, εγκατάλειψη, εγκληματικοί ή απλώς βίαιοι γονείς κ.τ.λ.) έχουν γίνει αντικείμενο πολλών ερευνών σε σχέση με την παραβατική ή προ-παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Αντί άλλων βλ. από την ελληνική βιβλιογραφία: *Ιακ. Ι. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*, Αθήνα, 1985, σελ. 54-68 και από τη ξενόγλωσση: *M. Rutter / H. Giller, Juvenile Delinquency, Trends and Perspectives*, Penguin, 1983, σελ. 162 επ.

4.4. Μορφωτικό επίπεδο γονέων

Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων των ανηλίκων που μελετούμε είναι αναμφισβήτητο. Ο ένας στους πέντε πατέρες (20,2%) και σχεδόν η μία στις δύο μητέρες (44,3%) δεν έχουν τελειώσει ούτε το δημοτικό σχολείο. Γενικά η ελλειψής για τις ανάγκες της εποχής που ζούμε πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι ο κανόνας (Βλ. Πίνακα 7).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
Μορφωτικό επίπεδο γονέων

Έτη εκπαίδευσης	Πατέρας		Μητέρα	
	Απ.αρ.	%	Απ.αρ.	%
0-5	16	20,2	35	44,3
6	34	43,1	30	38,0
7-9	7	8,9	4	5,1
12	2	2,5	5	6,3
13-15	—	—	2	2,5
16+	3	3,8	1	1,3
Άγνωστη	17	21,5	2	2,5
Σύνολο	79	100,0	79	100,0

Για 17 περιστατικά, από τα 79 της μελέτης, δεν υπάρχουν στοιχεία για τα έτη εκπαίδευσης του πατέρα. Από το επάγγελμά του ωστόσο ή από το γενικό κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας, εικάζεται, με κάποια βεβαιότητα, ότι δεν είναι δυνατό να έχουν φοιτήσει περισσότερο από 6 χρόνια σε σχολείο.

4.5. Επάγγελμα γονέων

Τα στοιχεία σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση των γονέων ακολουθούν την τάση που διαγράφηκε σχετικά με την εκπαίδευση. Δηλαδή στη συντριπτική τους πλειοψηφία (περίπου 70%) οι γονείς ασκούν χειρωνακτικές εργασίες. (βλ. Πίνακα 8).

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
Επαγγελματική κατάσταση γονέων

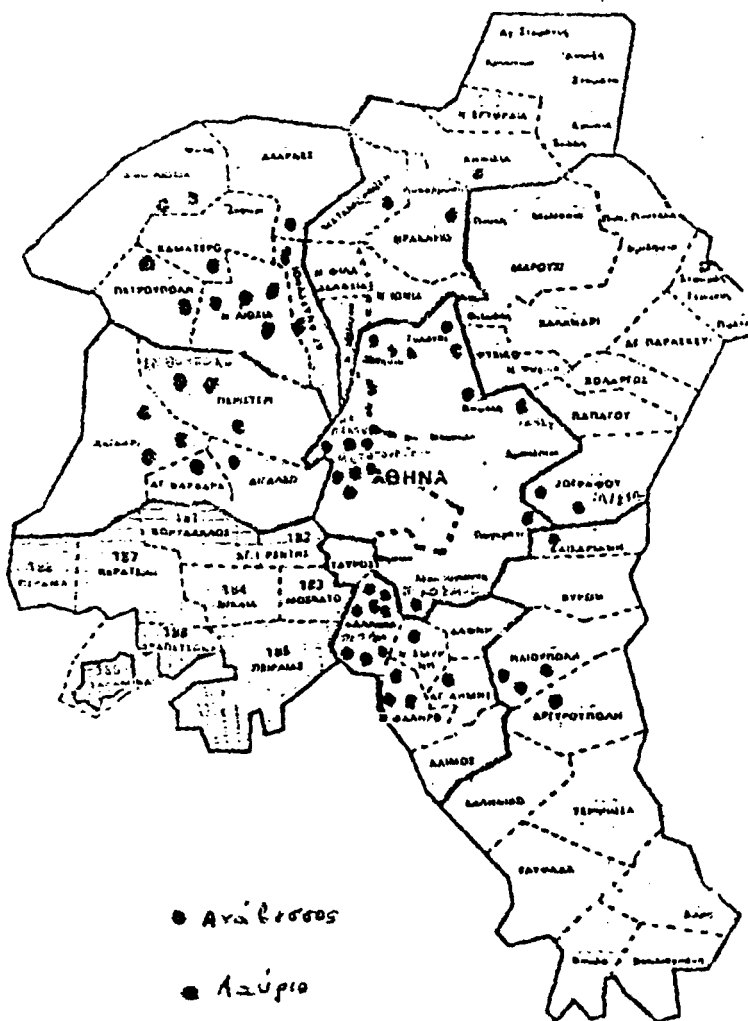
Κατάσταση	Πατέρας		Μητέρα	
	Απ. αρ.	%	Απ.αρ.	%
Άνεργος	9	11,4	8	10,1
Ανεπίδοτος	14	17,7	23	29,1
Ημειδίκευμένος	18	22,8	6	7,6
Ειδικευμένος	14	17,7	6	7,6
Μικροεπαγγελματ.	10	12,6	7	8,9
Μεσαίου επιπέδου	3	3,8	—	—
Ανωτ. επιπέδου	—	—	—	—
Άγνωστο	11	13,9	3	3,8
Νοικοκυρά	—	—	26	32,9
Σύνολο	68	100,0	79	100,0

Σε 11 περιπτώσεις το επάγγελμα του πατέρα και σε 3 το επάγγελμα της μητέρας δεν είχε δηλωθεί. Ωστόσο το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο των ανηλίκων, για τους οποίους αγνοούμε το επάγγελμα των γονέων, είναι τόσο χαμηλό ώστε να συμπεραίνει κανείς με μικρό περιθώριο λάθους ότι και αυτοί οι γονείς θα ανήκουν στις πρώτες βαθμίδες⁽²⁰⁾.

4.6. Συνθήκες και περιοχή κατοικίας

Στενά συνυφασμένο με την επαγγελματική κατάσταση ή ορθότερα με τα επαγγέλματα με χαμηλές απολαβές και χαμηλό γόητρο είναι οι συνθήκες κατοικίας των ανηλίκων. Όπως φαίνεται από τους Πίνακες 9 και 10 καθώς και από το Διάγραμμα 2, οι

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Περιοχές στις οποίες διαμένουν οι 62 οικογένειες

περισσότεροι ανήλικοι ζούν σε «μέτρια» ή «κακή» κατοικία που βρίσκεται τις περισσότερες φορές στις υποβαθμισμένες βορειοδυτικές συνοικίες ή και στις «διακομιστικές» οικολογικές ζώνες, από το Μεταξουργείο ως το Περιστερί(21). Ανήλικοι των οποίων η κατοικία θεωρήθηκε κατά την κοινωνική έρευνα «καλή», σε μικρό ποσοστό μόνο (13% στον Πίνακα 9) εισήχθησαν για λόγους πρόληψης σε ίδρυμα αγωγής. Επίσης ως σποραδική ή και συμπτωματική μπορεί να θεωρηθεί η παρέμβαση σε 4 ανηλίκους των οποίων η κατοικία βρίσκεται στα βόρεια ή παραλιακά προάστια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9
Συνθήκες κατοικίας

	Οικογένειες		Ανήλικοι		Ίδρυμα Αγωγής	
	Α.π.αρ.	%	Α.π.αρ.	%	Α.π.αρ.	%
«Καλή»	12	19,4	12	15,2	2	13,4
«Μέτρια»	27	43,5	33	41,8	5	33,3
«Κακή»	23	37,1	34	43,0	8	53,3
Σύνολο	62	100,0	79	100,0	15	100,0

4.6. Είδος παρέμβασης και εξέλιξη των περιπτώσεων

Από τη μελέτη των ερευνομένων περιπτώσεων προέκυψε ότι οι περισσότεροι ανήλικοι τέθηκαν σε επιμέλεια, ενώ για 11 ανηλίκους κρίθηκε απαραίτητη η εισαγωγή σε ιδρύματα αγωγής. (Βλ. Πίνακα 11). Στις εισαγωγές, όπως φαίνεται από τον Πίνακα, υπερτερούν τα κορίτσια από τα αγόρια. Προφανώς στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες, η κοινωνία εξακολουθεί να είναι πιο προστατευτική για τα κορίτσια από ό,τι για τα αγόρια.(22).

ΠΙΝΑΚΑΣ 11
Προληπτικά διοικητικά μέτρα

Είδος μέτρου	Σύνολο		Αγόρια		Κορίτσια	
	Α.π.αρ.	%	Α.π.αρ.	%	Α.π.αρ.	%
Επιμέλεια	68	86,1	36	45,6	32	40,5
Ίδρυμα	11	13,9	3	3,8	8	10,1
Σύνολο	79	100,0	39	49,4	40	50,6

20. Η συσχέτιση της κοινωνικής τάξης με την εγκληματικότητα γενικά ή την παραβατικότητα των ανηλίκων ειδικότερα αποτελεί ένα από τα πλέον συζητημένα αλλά και αμφισβητούμενα εγκληματολογικά θέματα. Γι' αυτό και δεν επιχειρείται κάτι τέτοιο στην παρουσίαση των δεδομένων μας. Ωστόσο σημειώνεται ότι πολλοί ερευνητές δέχονται ότι για την κακή εξέλιξη ατόμων με χαμηλό status δεν ευθύνεται η κοινωνική κατάσταση αλλά τα πολλά προβλήματα που τη συνοδεύουν. (M. Rutter / H. Giller, όπ. παρ. σελ. 162).

21. Σχετικά με την επιβάρυνση ορισμένων περιοχών του λεκανοπεδίου Αττικής και κυρίως του Περιστερίου βλ. παλαιότερη έρευνα των Δ.Γ. Τσαούση / Ε. Κορρέ - Crueger. Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εις την περιφέρεια της πρωτεύουσας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήναι, 1974. Ως προς τις οικολογικές ζώνες από την ελληνική βιβλιογραφία: βλ. Ιακ. Ι. Φαρσεδάκη, όπ.παρ. σελ. 81-82 και από την ξενόγλωσση: D. Shoemaker, Theories of Delinquency, An Examination of Explanation of Deviant Behavior, New York, Oxford University Press, 1984, σελ. 71.

22. Βλ. D. Shoemaker, όπ.παρ. σελ. 228 και M. Rutter / H. Giller, όπ. παρ. σελ. 130.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Περιοχή κατοικίας

Ομαδοποίηση των όμορων συνοικιών που κατοικούν οι 62 οικογένειες των 79 ανηλίκων.

Αχαρνές	1 οικ.	1 αν.	Από μεταφορά	οικογ. 41	αν. 51
Άνω Λιόσια	2 »	2 »	Κηφισιά	1 οικ.	1 αν.
Καματερό	1 »	1 »	Μεταμόρφωση	1 »	1 »
Πετρούπολη	2 »	2 »	Ν. Ηράκλειο	1 »	3 1 » 3
Νέα Λιόσια	4 »	9 »			
Αγ. Ανάργυροι	2 »	12 3 » 18	Πατήσια	3 »	3 »
Ανθούπολη	2 »	2 »	Γαλάτσι	2 »	2 »
Περιστέρι	1 »	1 »	Κυψέλη	1 »	1 »
Αιγάλεω	1 »	1 »	Γκύζη	1 »	7 1 » 7
Αγ. Βαρβάρα	1 »	2 »			
Χαϊδάρι	3 »	8 3 » 9	Ζωγράφου	1 »	1 »
Κολοκυνθού	1 »	1 »	Άνω Ιλίσια	1 »	1 »
Κολωνός	2 »	2 »	Καισαριανή	1 »	1 »
Ακαδ.Πλάτωνος	1 »	1 »	Παγκράτι	1 »	4 3 » 6
Μεταξουργείο	2 »	2 »			
Σταθ. Λαρίσης	1 »	7 1 » 7	Ηλιούπολη	3 »	8 »
Πετράλωνα	3 »	6 »	Αργυρούπολη	1 »	4 1 » 9
Καλλιθέα	5 »	8 5 » 11	Εκτός χάρτη:		
Νέος Κόσμος	1 »	1 »	Γέρακας	1 »	1 »
Νέα Σμύρνη	1 »	1 »	Ανάβυσσος	1 »	1 »
Παλ. Φάληρο	3 »	3 »	Λαύριο	1 »	3 1 » 3
Αγ. Δημήτριος	1 »	6 1 » 6	Σύνολο	» 62	» 79
Για Μεταφορά	» 41	» 51			

Μία διαφορετική εικόνα από αυτή που διαγράφεται στον παραπάνω Πίνακα, σε ό,τι αφορά τον περιορισμένο αριθμό των εισαγωγών σε ίδρυμα σε σύγκριση με τον αριθμό των επιμελειών, παρουσιάζεται στη Στατιστική της Δικαιοσύνης. Σημειώνεται ότι τα δεδομένα αυτά προέρχονται από όλη την Ελλάδα και δεν περιλαμβάνουν το μέτρο της επιμέλειας, όταν εφαρμόζεται στα πλαίσια της διοικητικής πρόληψης. Σύμφωνα, λοιπόν, με στοιχεία του 1985, όπως ήδη αναφέρθηκε, ένας σχετικά σημαντικός αριθμός εισαγωγών έγιναν μέσω της διοικητικής οδού για λόγους πρόληψης (30 με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, 32 με απόφαση του Δικαστηρίου Ανη-

λικών και 18 με απόφαση του Εισαγγελέα²³). Εφόσον λίγα περιστατικά προέρχονται από την περιοχή της Αθήνας, όπως προκύπτει από την έρευνά μας που καλύπτει τη διετία 1985-1986, ενδιαφέρον θα ήταν να διερευνηθεί από πού προέρχονται αυτές οι εισαγωγές και για ποιούς λόγους γίνονται σε τέτοια έκταση.

Στο τέλος της παρουσίασης των 79 περιπτώσεων «πρόληψης» που χειρίστηκε για δύο χρόνια η Υπηρεσία Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων της Αθήνας, αξίζει να αναφερθεί και η έκβασή τους. Η παρακολούθηση λοιπόν των 79 αρχικών περιπτώσεων έως τον Δεκέμβριο 1987 έδειξε ότι σε αρκετούς ανηλικούς άρθηκαν τα μέτρα, ενώ σε 4 το μέτρο της Επιμέλειας μετατράπηκε σε εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής, δηλαδή οι 11 στερήσεις ελευθερίας αυξήθηκαν σε 15. Επίσης 12 ανήλικοι τελικά δικάστηκαν για τέλεση αξιόποινων πράξεων.

5. Επαληθεύτηκε η εικασία της κοινωνικής ανισότητας στις περιπτώσεις «κηθικής παρεκτροπής»;

Ανακεφαλαιώνοντας τα ευρήματα που προέκυψαν από αυτή την έρευνα διαπιστώνουμε ότι οι ανήλικοι, για τους οποίους κρίθηκε ότι η διοικητική παρέμβαση για λόγους πρόληψης μελλοντικής αντικοινωνικής ή και εγκληματικής συμπεριφοράς τους ήταν αναγκαία, προέρχονταν κατά μεγάλο ποσοστό από γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, επαγγελματών με μικρές απολαβές και χαμηλό κοινωνικό γόητρο. Επίσης η κατοικία των περισσότερων ανηλίκων του δείγματος βρισκόταν σε υποβαθμισμένες περιοχές της πρωτεύουσας και οι συνθήκες στέγασης ήταν από μέτριες ως κακές.

Τα δεδομένα αυτά, παρά το γεγονός ότι δεν αντιπροσωπεύουν όλα τα δικαστήρια ανηλίκων της χώρας ή δεν καλύπτουν μία μεγαλύτερη χρονική περίοδο του δικαστηρίου ανηλίκων της Αθήνας και κυρίως δεν κατέστη δυνατό να συγκριθούν με μία «ομάδα ελέγχου», επιδέχονται τουλάχιστον δύο ερμηνείες. Και οι δύο αναφέρονται με επιφυλάξεις για τους παραπάνω λόγους.

Η πρώτη: Η συμπεριφορά των ανηλίκων που φθάνουν στην Υπηρεσία Επιμελητών συχνά δεν διαφέρει από τη συμπεριφορά εκείνων που δεν φθάνουν. Εκείνο που διαφέρει είναι η ανοχή ορισμένων μορφών συμπεριφοράς από το συγκεκριμένο περιβάλλον²⁴). Η διαφορά λοιπόν έγκειται στο κατά πόσο ανέχεται τις παρεκτροπές του ανηλικού το περιβάλλον, που τον «καλύπτει» και δεν τον παραπέμπει στην Υπηρεσία Επιμελητών. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η ανοχή μπορεί να χαρακτηριστεί άλλοτε ως θετική και άλλοτε ως αρνητική. Η θετική ανοχή φαίνεται να πηγάζει από το ενδιαφέρον για τον ανήλικο, τη γνώση για τους παράγοντες που συνέτειναν στη δημιουργία της προβληματικής κατάστασης και τη δυνατότητα να την αντιμετωπίσει η οικογένεια με τις δικές της δυνάμεις. Η αρνητική πάλι ανοχή μπορεί να θεωρηθεί ότι απορρέει, είτε από την αδιαφορία των προσώπων που φροντίζουν τον ανήλικο, είτε από το γεγονός ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά που θεωρείται «κηθική παρε-

23. *Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος*, Στατιστική της Δικαιοσύνης, έτος 1985, σελ. 130.

24. Την έννοια της «ανοχής» σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά των ανηλίκων έχει αναλύσει η R.S. Cavan στο άρθρο της: *The Concepts of Tolerance and Contraculture as Applied to Delinquency*, στο βιβλίο της: *Readings in Juvenile Delinquency*, 2nd ed., 1969, σελ. 5 και ιδίως 9 και επ.,

κτροπή» για το νομοθέτη, δεν αποτελεί παρεκτροπή για το κοινωνικό περιβάλλον του ανηλίκου. (Για παράδειγμα τσιγγάνοι δεν αναφέρουν στην Υπηρεσία Επιμελητών ότι το παιδί τους αντί να φοιτά σχολείο, αλητεύει και επαιτεί). Προφανώς η τελευταία μορφή ανοχής παρουσιάζεται περισσότερο σε άτομα χαμηλού εισοδηματικού και μορφωτικού επιπέδου.

Ειδικότερα: Από τη μελέτη των φακέλων και τη μαρτυρία των επιμελητών προκύπτει ότι οι ανήλικοι που απασχολούν τον τομέα της πρόληψης προέρχονται συνήθως από πολυπροβληματικές οικογένειες. Οι γονείς μπορεί να είναι είτε αυταρχικοί και άκαμπτοι είτε αντίθετα άβουλοι ή αδιάφοροι. Συνήθως, όλοι φαίνονται ότι αδυνατούν να αντιμετωπίσουν μόνοι τους την κατάσταση. Όταν φθάνουν στην Υπηρεσία Επιμελητών διακατέχονται από άγχος και επιθυμούν να απαλλαγούν από τις συνέπειες της συμπεριφοράς των παιδιών τους ή και από τα ίδια τα παιδιά τους. Η στάση τους απέναντι σ' αυτά είναι απορριπτική ή και επιθετική. Συνήθως, όσο μεγαλύτερα είναι τα οικονομικά και άλλα προβλήματα της οικογένειας τόσο περισσότερο η ανοχή των γονέων περιορίζεται ή η επιθετικότητα αυξάνεται, ενώ η παρεκτροπή των ανηλίκων γίνεται εντονότερη με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η συνεργασία και να αποτυγχάνει η παρέμβαση του επιμελητή.

Επιπρόσθετα, και οι επιμελητές ανηλίκων υποστηρίζουν την άποψη ότι οι έφηβοι, για τους οποίους η εισαγωγή στο ίδρυμα με διοικητική πράξη κρίνεται αναγκαία, έχουν την ίδια - αν όχι προβληματικότερη - συμπεριφορά με εκείνους που εισάγονται με δικαστική απόφαση. Δηλαδή οι ανήλικοι δεν παρουσιάζουν απλώς «ηθική παρεκτροπή». Έχουν και τελέσει κάποια αξιόποινη πράξη ή βρίσκονται σε μεγάλο και άμεσο κίνδυνο να γίνουν θύματα ή δράστες. Για τα αγόρια, συχνά η υπουργική απόφαση προηγείται της δικαστικής για να προλάβει τη χειρότερη εξέλιξη έως ότου προσδιοριστεί η δικάσιμος για την αξιόποινη πράξη που έχουν ήδη τελέσει. Για τα κορίτσια, από την άλλη πλευρά που είναι 13-15 ετών και έχουν πολυήμερες και επανειλημμένες φυγές από το σπίτι τους, η εισαγωγή φαίνεται να είναι το έσχατο μέσο προστασίας για να αποφύγουν τον κλοιό που έχουν σχηματίσει οι σωματέμποροι ή οι έμποροι ναρκωτικών. Η εισαγωγή δηλαδή είναι μία προστασία, την οποία επιζητούν πειστικά οι γονείς και που δεν είναι σε θέση να πάρουν την ευθύνη να την αρνηθούν οι εφαρμοστές του α.ν. 2724/1940: ο επιμελητής που διεξάγει την έρευνα, ο δικαστής που γνωμοδοτεί και το Υπουργείο Δικαιοσύνης που τελικά αποφασίζει.

Η δεύτερη ερμηνεία προσανατολίζεται προς την άποψη ότι ο α.ν. 2724/1940 προσφέρεται για υποκειμενική και ταξική εφαρμογή.

Η αλήθεια είναι ότι οι Υπηρεσίες Επιμελητών ασκούν κατά κανόνα το προληπτικό τους έργο μέσα στα πλαίσια του νόμου με περίσκεψη, σύνεση και προσοχή. Ωστόσο δεν αποφεύγεται τελείως η άνιση μεταχείριση ανηλίκων με παρόμοια προβλήματα. Στο δείγμα δεν βρέθηκαν γονείς που να ανήκουν επαγγελματικά στο ανώτερο επίπεδο (6η βαθμίδα) και μόνο 3 από τους 79 πατέρες ανήκαν στο μεσαίο επίπεδο (5η βαθμίδα). Επίσης η πλειοψηφία γονέων (περισσότεροι από 60%) είχαν από 0 έως 6 χρόνια εκπαίδευσης. Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι γονείς μεσαίου και ανωτέρου επαγγελματικού και μορφωτικού επιπέδου δεν αντιπετυγχάνουν προβλήματα φυγής και διανυκτερεύσεων έξω από το σπίτι ή ανεπιθύμητες συναναστροφές των παιδιών τους (Βλ. Πίνακα 4). Μήπως αυτές οι περιπτώσεις δεν φθάνουν στην Υπηρε-

σία Επιμελητών; Μήπως ορισμένες φθάνουν αλλά λόγω της κοινωνικο-οικονομικής θέσης των γονέων δεν κρίνεται απαραίτητο, με βάση τη διαδικασία της επιλογής⁽²⁵⁾ να ληφθούν τέτοια προληπτικά μέτρα;

Οι μεθοδολογικοί περιορισμοί που προαναφέρθηκαν (βλ. παραπάνω τμήμα 2) και το σχετικά μικρό δείγμα – παρά το γεγονός ότι μελετήθηκαν όλες οι περιπτώσεις δύο ετών – δεν μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι επαληθεύτηκε η αρχική μας υπόθεση: ότι δηλαδή ο α.ν. 2794/1940 λειτουργεί με ταξικά κριτήρια κι ότι τα διοικητικά προληπτικά μέτρα που επιβάλλονται σε ανηλίκους που παρουσιάζουν «ηθική παρεκτροπή» καθορίζονται κυρίως από κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες.

Πάντως η προκαταρκτική αυτή διερεύνηση του θέματος ενίσχυσε τους προβληματισμούς μας σχετικά με τον α.ν. 2724/1940 και ιδιαίτερα ως προς την άνιση και στιγματιστική⁽²⁶⁾ μεταχείριση που συνεπάγεται η εφαρμογή του σε «ευάλωτους»⁽²⁷⁾ ανηλίκους, δηλαδή σε ανηλίκους των κατωτέρων κοινωνικό-οικονομικών στρωμάτων.

Τα δεδομένα έδειξαν ότι τα κριτήρια που παρέχει ο νόμος για τον καθορισμό της «ηθικής παρεκτροπής» ή του «ηθικού κινδύνου» είναι ανεπαρκή ή και παραπλανητικά (βλ. παραπάνω τμήμα 1 αλλά και τμήμα 4 και ιδίως Πίνακα 4). Εξάλλου το πρόβλημα οξύνεται επειδή, από τη μία μεριά, η προβλεπόμενη διαδικασία δεν παρέχει δικαστικά εχέγγυα κι επειδή, από την άλλη, σε ορισμένες περιπτώσεις, ανήλικοι που έχουν τελέσει αξιόποινες πράξεις και ανήλικοι που δεν έχουν ακόμα τελέσει τέτοιες ή που είναι απλώς θύματα εισάγονται στα ίδια ιδρύματα.

Όλα όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες σελίδες συνηγορούν για την κατάργηση του α.ν. 2724/1940⁽²⁸⁾. Είναι πλέον καιρός το ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων να εμπλουτισθεί με διατάξεις: α) που να περιέχουν σαφή κριτήρια σχετικά με τις περιπτώσεις που απαιτούν τη λήψη προληπτικών μέτρων (π.χ. όταν απειλείται η σωματική ή ψυχική υγεία του ανηλίκου από τρίτους ή τρίτων από τον ανήλικο, β) που να αναθέτουν σε δικαστική αρχή, σ' ένα επιτροπικό δικαστή λ.χ., την απόφαση για την εφαρμογή τέτοιων μέτρων και γ) που να προβλέπουν ένα ευρύ φάσμα μέτρων (π.χ. τοποθέτηση σε ανάδοχη οικογένεια, επιμέλεια, συμμετοχή σε προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού κ.λπ.) ένα από τα οποία, ως *ultimatum refugium*, να είναι η φιλοξενία του ανηλίκου σε ειδική στέγη ή ξενώνα και όχι σε ίδρυμα αγωγής.

25. Για την επιλογή παραβατικών ανηλίκων από το σύστημα κοινωνικού ελέγχου διαφόρων κρατών βλ. G. Kaiser, *Jugendkriminalität, Rechtsbrüche, Rechtsbrecher und Opfersituationen im Jugendalter*, 3 Aufl., Weinheim und Basel, 1982, σελ. 47 επ.

26. Σχετικά με το στίγμα γενικά βλ. H. Δασκαλάκη, Η εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης όπ. παρ. σελ. 145 επ., και K. Δ. Σπινέλλη, Ανηλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Ποιν. Χρον. (1976) σελ. 789-800. Πρβλ. πρόσφατη έρευνα στην Ολλανδία με την οποία δεν επαληθεύτηκε η στιγματιστική επίδραση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (J. Junger - Tas, *Effects of Intervention by the Police and the Prosecutor*, στο βιβλίο που επιμελήθηκε η ίδια: *Juvenile Delinquency in the Netherlands, Dutch Studies on Crime and Justice, A Series from the Research and Documentation Centre*, Klugger publications, 1988, σελ. 189-200. Αλλά στην δική μας περίπτωση πρόκειται για εγκατεστημένο σε ίδρυμα.

27. H. Δασκαλάκη, όπ. παρ. σελ. 144.

28. Την αντίθεσή του προς τον α.ν. 2724/1940 εκφράζει και ο Αλεξιάδης, Εγκληματικότητα ή «παραβατικότητα» των ανηλίκων; Ποιν. Χρον. ΔΣΤ! (1986) σ. 113 επ. και ιδίως σ. 120 αλλά και 114, 117. Σε κριτική του ίδιου νόμου προβαίνει και η Α. Χαΐδου, Το θεωρητικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, 1989, σελ. 61-64.